

સત્સંગ પ્રદીપ

SATSANG PRADEEP

દર મહીનાની ૨૨મી તારીખે નડીઆદથી પ્રકાશિત થતું
શ્રી સ્વામિનારાયણ સત્સંગ સેવા મંડળનું માસીક મુખપત્ર
Published from Nadiad on 22nd of every Month
Monthly Publication of Shree Swaminarayan Satsang Seva Mandal

વર્ષ : ૫

૨૨-સપ્ટેમ્બર-૨૦૨૦

અંક : ૫

Year : 5

22-SEPTEMBER-2020

Issue : 5

આજીવન લવાજમ

દેશમાં રૂા. ૨૫૦-૦૦

છૂટક નકલ રૂા. ૫-૦૦

: કાર્યાલયનું સરનામું :

ઈન્દુકુમાર લક્ષ્મીપ્રસાદ પંડ્યા,
‘ગુરુકૃપા’, ઝઘડીયા પોળ, નાગરવાડા,
નડિયાદ - ૩૮૭૦૦૧.

સત્સંગ પ્રદીપ

વર્ષ : ૫

અનુક્રમણિકા

અંક : ૫

ક્રમ

લેખ તથા લેખક

પૃષ્ઠ

૧. આજનો સુવિચાર

૩

૨. અશ્વત્થામા

૪

- ઈશ્વરલાલ લાભશંકર પંડ્યા

૩. પ્રાતઃ સ્મરણીય મંગળકારી

૧૨

સ્લોકો

- ભગીરથ જે. ત્રિવેદી

૪. ભગવાનમાં પ્રેમ અને પ્રાપ્તિ

૧૭

- દયાળુશ્રી ગુરુજી

નાથજીભાઈ શુક્લ

અગત્યની નોંધ : સર્વે સભ્યો અને “સત્સંગ પ્રદીપ”ના ગ્રાહકોને જણાવવાનું કે વેબસાઈટ ‘www.satsangsalila.com’ ઉપર માસિક ‘સત્સંગ પ્રદીપ’ દર મહિને અપલોડ થશે.

-તંત્રી.

જાહેર વિનંતી

શ્રી સ્વામિનારાયણ સત્સંગ સેવા મંડળના “સત્સંગ પ્રદીપ” માં આજીવન લવાજમ, સરનામામાં ફેરફાર અંગે નીચે જણાવેલ “મંત્રી” નો સંપર્ક કરવા વિનંતી.

પંકજભાઈ ડી. ભટ્ટ

૩૦૪, સીલ્વર સ્કવેર એપાર્ટમેન્ટ, ૬૪, શ્રીનગર સોસાયટી,

દિનેશમીલ રોડ, વડોદરા-૩૯૦૦૨૦.

“સત્સંગ પ્રદીપ”માં લેખ મોકલવા માટે “તંત્રી”ના સરનામે મોકલવા વિનંતી.

વર્ષ : ૫ : અંક : ૫

૨૨-૦૯-૨૦૨૦

2

સપ્ટેમ્બર-૨૦૨૦

સત્સંગ પ્રદીપ

શ્રી સ્વામિનારાયણો વિજયતેતરામ્ ! સેવામુક્તિશ્ચગમ્યતામ્ !

સત્સંગ પ્રદીપ

(દ્રશ્ય રજિ. નં. ખેડા એ/૨૧૯૭)

આધ્ય પ્રણેતા : પ. પૂ. મોટાભાઈશ્રી ઇશ્વરલાલ લા. પંડ્યા
માનદ્ તંત્રી : ઇન્દુકુમાર લક્ષ્મીપ્રસાદ પંડ્યા

સં. ૨૦૭૬ - અધિક-આસો ❀ કાર્યાલય : ઇન્દુકુમાર લક્ષ્મીપ્રસાદ પંડ્યા, 'ગુરુકુપા', ઝઘડીયા પોળ, નાગરવાડા, નડિયાદ-૩૮૭૦૦૧ ❀ સપ્ટેમ્બર - ૨૦૨૦ ❀ અંક : ૫

આજનો મુવિચાર

“.....મોટાઈના ખોટા ખ્યાલમાં છોકરાઓ ઊછરે છે ને તેથી આવક કરતાં ખર્ચ વધુ કરવા ટેવાઈ જાય છે, જેથી ભવિષ્યમાં દુઃખી થાય છે. માટે છોકરાઓમાં એવી માનિનતા ન પેસે અને સ્વાશ્રયી થઈ શ્રીજીના આશ્રયભળે પગ ઉપર ઊભા રહેવા સતેજ થાય એવા સંસ્કાર પાડવા હંમેશાં આપણે તત્પર રહેવું, અને તે સંસ્કાર પાડવામાં શ્રીજી આજ્ઞા પ્રમાણે આવક કરતાં વધુ ખર્ચ આપણે ન કરીએ ને દેવું માથે ન રહે એવી રીતે જીવન જીવવું જોઈએ....”

(“અમૃતવર્ષા-૨”માંથી)

વર્ષ : ૫ : અંક : ૫

૨૨-૦૯-૨૦૨૦

૩

સપ્ટેમ્બર-૨૦૨૦

સત્સંગ પ્રદીપ

નોંધ : આ લેખ અ. નિ. ઈશ્વરલાલ લા. પંડ્યાના લેખ સંગ્રહ “નિમિત્ત માત્ર”માંથી લેવામાં આવ્યો છે.

મહાભારતની કથા, દ્વાપરયુગ અને કળિયુગના સંધિકાળની ઇતિહાસકથા છે; પણ એનાં બે પાત્રો-દુર્યોધન અને અશ્વત્થામા, આજે પણ સવારમાં જીવતાંજાગતાં વિચરતાં જણાય છે. ધર્મના સ્વરૂપનું જ્ઞાન હોય અને ધર્મના પાલનનથી શું લાભ થાય છે તે જાણતા હોય છતાં, જે જીવનમાં ધર્મનું કદી પાલન કરતાં નથી; અને ધર્મના સ્વરૂપનું જ્ઞાન હોય અને અધર્મના આચરણથી શું નુકસાન થાય છે તે જાણતા હોય છતાં, જીવનમાં જે હમેશાં અધર્મનું જ આચરણ કરતા હોય છે; તથા જેને જગતમાં કોઈ જ સજ્જન જણાતું ન હોય પણ બધા જ દુર્જન જણાતા હોય તેવા દુર્યોધનો આજે ઠેર ઠેર ફરતા જણાય છે. તે જ પ્રમાણે, ઉચ્ચ અને સંસ્કારી માતાપિતાને ઘેર જન્મ થયો હોય, સર્વ શાસ્ત્રો અને શાસ્ત્રાસ્ત્રની વિદ્યામાં ઉચ્ચકોટિની સિદ્ધિ મેળવી હોય, ધનસંપત્તિની કમી ન હોય અને સ્વેચ્છા મુજબ સ્વતંત્ર વિચરવાની શક્તિ હોય; અને વધારામાં જનકલ્યાણ માટે મનુષ્યરૂપે વિચરી રહેલા ભગવાન અને ભગવાનના ભક્તોનો બાહ્યયોગ હોય છતાં, જે સત્તા ત્યાગી અને અસત્તા અનુરાગી હોય અને આસુરી સ્વભાવ, વૃત્તિ અને કર્મની સાક્ષાત્ મૂર્તિ હોય એવા અશ્વત્થામા જેવા આરૂઢ અસુરો માનવરૂપમાં આજે જ્યાંત્યાં હરતાફરતા જણાય છે. નવાઈ પમાડે એવી વાત એ છે કે, માણસની આયુષ્યમર્યાદા સો વર્ષની ગણાય છે, પણ આવા

અશ્વત્થામાઓ ચિરંજીવ હોય છે. વધારે ચિંતા ઉપજાવે એવી વાત એ છે કે આવા દુર્યોધનો અને અશ્વત્થામાઓ માણસ જરા અસાવધ બને છે કે તરત જ, એના શરીરમાં દાખલ થઈ જાય છે અને જોતજોતામાં એનું જીવન ધૂળધાણી કરી નાખે છે. માણસને શરૂઆતમાં આ અસુરોના પ્રવેશની ખબર પડતી નથી; પણ જ્યારે વિપરીત પરિણામો ભોગવવાનો પ્રસંગ આવે છે ત્યારે એ સફાળા જાગે છે; પણ ત્યારે ઘણું મોડું થઈ ગયું હોય છે. વિવેકી જનોએ તેથી આવા દુર્યોધનો અને અશ્વત્થામાઓને બરાબર ઓળખી રાખવા જોઈએ અને જીવનમાં એમનો સંગ તો શું, પણ એમની હવા સરખીય ન લાગે એવી ખાસ કાળજી રાખવી જોઈએ. આ લેખમાં અશ્વત્થામાના જીવનક્રમનો પરિચય કરાવવામાં આવ્યો છે.

ભારતીય સમર્પિઓમાં ભરદ્વાજ ઋષિનું નામ આગળ પડતું પ્રતિભાસંપન્ન ગણાય છે. મહાતપસ્વી અને મહાજ્ઞાની ભરદ્વાજ ઋષિનું ધૃતાયી નામની અપ્સરાના યોગને કારણે સ્ખલન થયું અને પરિણામે એમને પુત્ર પ્રાપ્ત થયો. તપ, ત્યાગ, જ્ઞાન, યોગ, ધર્મ અને ભક્તિની ઉત્તમ દશા પોતે પ્રાપ્ત કરી છે, એટલે અશુભ દેશ, કાળસંગ અને ક્રિયાની પોતાને કંઈ માઠી અસર થઈ શકે તેમ નથી, એવું મિથ્યાભિમાન ઘણા માણસો સેવતા હોય છે; એ અભિમાનના કારણે માણસ અસાવધ બને છે ત્યારે આપું પરિણામ

આવે છે. જ્યારે આપું પરિણામ આવે છે ત્યાર પછી માણસને ભારે પશ્ચાતાપ થાય છે. ભરદ્વાજ મુનિને એવો પશ્ચાતાપ થયો. નવજાત પુત્રને એમણે મનની એવી સ્થિતિમાં ખાખરનાં મોટાં લીલાં પાંદડાંમાંથી બનાવેલા મોટા દ્રોણમાં મૂકી દીધો – દ્રોણ એટલે કળશ આકારનો પહોળો પડિયો. પુત્રનું નામ આથી એમણે દ્રોણ પાડ્યું. ઋષિએ પાછળથી પુત્રને અપનાવ્યો અને શાસ્ત્રજ્ઞાન અને યોગવિદ્યામાં પારંગત બનાવ્યો; પરશુરામ જેવા શસ્ત્રાસ્ત્રવિદ્યાના આદિ ગુરુ પાસે મૂકીને એને શસ્ત્રાસ્ત્રવિદ્યાનો આચાર્ય બનાવ્યો; પણ દ્રોણને આ સિદ્ધિથી સંતોષ ન થયો. પિતાની સંમતિ મેળવીને એમણે ઉગ્ર તપ આદર્યું; બ્રહ્માજી પ્રસન્ન થયા; દ્રોણે અમરત્વ માગ્યું. બ્રહ્માજીએ કહ્યું : ‘દ્રોણ ! તું જ્ઞાની અને યોગી છે, છતાં આવી અયોગ્ય માગણી કેમ કરે છે ? તું જાણે છે કે, હું પોતે અમર નથી; પછી હું તને અમરત્વ શી રીતે આપી શકું ? પણ તને વર આપું છું કે જ્યાં સુધી તું સ્વેચ્છાથી શસ્ત્રનો ત્યાગ નહિ કરે ત્યાં સુધી તારું મૃત્યુ નહિ થાય.’ બ્રહ્માજી એમ કહીને અદશ્ય થઈ ગયા. દ્રોણે કેટલાક સમય પછી શરદ્ધાન ઋષિની પુત્રી કૃપી સાથે લગ્ન કર્યું. કેટલાક વર્ષો બાદ એમને એક પુત્ર થયો. જન્મ થયા પછી તરત જ બાળક રુદન કરે છે; આ પુત્રે પણ રુદન કર્યું, પણ રુદનમાં માણસના અવાજ કરતાં અશ્વનો હણહણાટ વધારે સંભળાતો હતો. તેથી પુત્રનું નામ બધાએ અશ્વત્થામા પાડ્યું. દ્રોણ જ્ઞાની હતા, એમને પુત્રના નામનો એ અર્થ પસંદ ન પડ્યો. નામનો અર્થ જુદો કરતાં એમણે કહ્યું : ‘કઠોપનિષદમાં પરબ્રહ્મરૂપી વૃક્ષને અશ્વત્થ નામ આપેલું છે; એ વૃક્ષને સનાતન એટલે કે ચિરંજીવ કહ્યું છે (કઠ. ૨. ૩-૧). ભગવદ્ગીતામાં

સંસારરૂપી વૃક્ષને અશ્વત્થ કહેલું છે, તેને શાશ્વત અને ચિરંજીવ કહેલું છે (ગી.૧૫/૧). મારો આ પુત્ર પણ ચિરંજીવ છે, માટે એને અશ્વત્થામા કહું છું.’ યોગાનુયોગ, પુત્રને જન્મથી જ લલાટના ઉપરના ભાગમાં માથામાં એક શ્યામ તેજસ્વી મણિ જડાયેલો જણાતો હતો; એ બતાવીને એમણે કહ્યું : ‘જુઓ, આ બાળક ચિરંજીવ છે, એની આ મણિ નિશાની છે.’ વિદ્વાનો અને શાસ્ત્રી પંડિતો હમેશાં શબ્દોની રમત રમતા હોય છે; દ્વિઅર્થી અથવા અનેકાર્થી શબ્દોની ભાષામાં એ વાત કરતા હોય છે –દ્રોણે ચિરંજીવ શબ્દનો જુદો અર્થ કર્યો હતો. સામાન્યતઃ ચિરંજીવી એટલે જેનું મૃત્યુ થતું નથી તે, એવો અર્થ થાય છે; પણ જે અસાધારણ કાળપર્યંત લાંબુ જીવે તે પણ ચિરંજીવી કહેવાય. મહાભારતની ઇતિહાસકથા પ્રમાણે દ્રોણ પોતે ૪૦૦ વર્ષ જીવ્યા હતા; પોતાનો પુત્ર એથી પણ વધુ વર્ષો સુધી સંભવતઃ યુગ પરિમાણ સુધી જીવે એવી શક્યતા હોવાથી એમણે ચિરંજીવના આ અર્થમાં અશ્વત્થામા નામ ગ્રાહ્ય રાખ્યું હતું. દ્રોણ મહા જ્ઞાની અને મહા યોગી હતા છતાં પ્રારબ્ધવશાત્ મહા દરિદ્રી હતા. મહારાભારતનો ઇતિહાસ કહે છે કે, માતા કૃપી, દૂધના અભાવે ચોખાના ઓસામણને દૂધ કરીને તે બાળક અશ્વત્થામાને પીવડાવતી હતી.

જ્ઞાન અને યોગના પરિણામે, માણસ ક્ષમાશીલ થવો જોઈએ; પણ આ સ્વાભાવિક ક્રમવિરુદ્ધ, દ્રોણ ભારેલા અગ્નિ જેવા ક્રોધી હતા. એમની જીવનકથા ઉપરથી જણાય છે કે, વિદ્યાભ્યાસ દરમિયાન પાંચાળનરેશ દ્રુપદ એમનો મિત્ર હતો; પોતાનું દારિદ્ર્ય રાજવી મિત્ર દ્રુપદ દૂર કરશે એવી આશાથી એ પાંચાળ ગયા, પણ

રાજા બનેલા દ્રુપદે તો દ્રોણ સાથે મિત્રતા કે પરિચય હોવાનો જ ઈન્કાર કર્યો અને કડક શબ્દ વાપરીને અપમાન કર્યું. દ્રોણ બ્રાહ્મણ હતા, જ્ઞાની અને યોગી હતા; છતાં આ અપમાનનો પ્રસંગ એ ભૂલી શક્યા નહિ. આ પ્રસંગ પછી એ હસ્તીનાપુર આવ્યા અને ત્યાં કૌરવો અને પાંડવોને ભણાવવા માટે શરૂ કરેલી પાઠશાળાના આચાર્ય થયા, રાજયાશ્રય મળતાં દારિદ્ર દૂર થયું, પણ દ્રુપદ સાથેનો વૈરાગિ મનમાં જલતો રહ્યો. એક દિવસ કૌરવો-પાંડવો દ્વારા, ખાસ કરીને તો અર્જુન દ્વારા, દ્રુપદને હરાવીને એનું અર્ધ રાજ છીનવી લીધું ત્યારે એમને કંઈક શાંતિ વળી. પુત્ર અશ્વત્થામામાં પણ રાગદ્વેષ અને વૈર લેવાની વૃત્તિ આ રીતે વારસામાં ઊતરી હતી. દ્રોણ તપસ્વી અને જ્ઞાની હતા, પણ દુર્યોધન જેવા દુર્જનનો સંગ થયો, એનું અનાજ પેટમાં ગયું, એનું દ્રવ્ય ઘરમાં આવ્યું એટલે દ્રોણની બુદ્ધિમાં વિપરીત પરિવર્તન આવ્યું. દુર્યોધન દુષ્ટ છે અને નખશિખ અસુર છે, એવું એ જાણતા-સમજતા હતા છતાં, દુષિત અન્ન અને દ્રવ્યના સેવનના પરિણામે એ એનો ત્યાગ ન કરી શક્યા; પણ પુત્ર અશ્વત્થામા તો દુર્યોધનના રંગે પૂરેપૂરો રંગાઈ ગયો. રાજદરબારમાં પિતામહ ભીષ્મ, દ્રોણ, કર્ણ વગેરે મહારથીઓ હોવાથી રાજદરબારમાં તેને કોઈ પદ કે અધિકાર મળ્યાં નહિ, પણ દુર્યોધને એને પોતાના અંગત મિત્ર અને પ્રતિનિધિ તરીકે સ્વીકાર્યો. પરિણામે અશ્વત્થામામાં રહ્યુંસહ્યું બ્રાહ્મણત્વ અને બ્રહ્મત્વ પણ લોપ થઈ ગયું.

રાજપદે અભિષેક થયેલો નહિ હોવા છતાં, ખરેખર રાજા તરીકે જ કામ કરતા દુર્યોધનના

મિત્ર અને પ્રતિનિધિ તરીકે, અશ્વત્થામા ઘણા વખત જુદા જુદા પ્રદેશોના પ્રવાસે જતો. એ પ્રમાણે એક વખત એ દ્વારકા ગયો. દ્રોણાચાર્ય જેવા ગુરુના પુત્ર અને જ્ઞાની બ્રાહ્મણ હોવાના કારણે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે અશ્વત્થામાનો ભારે આદરસત્કાર કર્યો. માણસને જ્યારે એની લાયકાત કરતાં વધારે પદ અને પ્રતિષ્ઠા મળે છે ત્યારે એ મરછર માફક ફૂલાય છે અને પછી વિવેકહીન બની છડી જાય છે. અશ્વત્થામાએ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ પાસે બાજઠ ઉપર મૂકેલું સુદર્શનચક્ર જોયું અને એની આસુરી વૃત્તિ જાગ્રત થઈ, એણે કહ્યું : ‘શ્રીકૃષ્ણ ! આ સુદર્શનચક્ર તો મારા જેવા પાસે શોભે એવું છે, એ મને આપી દો.’ બીજો પ્રસંગ હોત તો ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે બ્રાહ્મણ અને ગુરુપુત્રની માગણી સ્વીકારી હોત, પણ માગણી પાછળ રહેલું ધમંડ એમને ખૂંચ્યું; છતાં ધૈર્ય ધારણ કરીને શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું : ‘દ્રોણી ! તમે જો આ સુદર્શનચક્ર ધારણ કરી શકો તેમ હો તો ખુશીથી એ લઈ જાવ.’ શ્રીકૃષ્ણના શબ્દોમાં પડકાર હતો. અભિમાની અશ્વત્થામા તરત જ ઊભો થયો અને બે હાથ વડે ચક્રને ઉપાડવાનો પ્રયત્ન કર્યો પણ ચક્ર બાજોઠ ઉપરથી એક દોરાવા પણ ઊંચકાયું નહિ. અશ્વત્થામાએ શરીરમાં હતું એટલું જોર કર્યું; પણ આ વખતે ચક્રને ઊંચકવાની વાત તો બાજુએ રહી, પણ જાણે ચક્રે જ ધક્કો માર્યો હોય તેમ અશ્વત્થામા નીચે પડી ગયો. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે એને બેઠો કર્યો અને પછી કહ્યું : ‘જીવનમાં પાત્રતા અને શક્તિ મેળવ્યા અને કેળવ્યા સિવાય, અલૌકિક વસ્તુ અને સ્થિતિ મળતી નથી અને મળે છે તો પચતી નથી અને ટકતી નથી (મહા. સૌ. પ. ૧૨). શરમિંદો બનેલો અશ્વત્થામા વહેલી તકે દ્વારકા છોડી ગયો; પણ ત્યારથી એ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણનો અને તેમના સ્નેહી-સંબંધી અને ભક્તોનો

કટ્ટર વિરોધી અને દ્રોહી બની ગયો.

પાંડવોને ત્રાસ આપીને એમની હત્યા કરવા માટે દુર્યોધને જે જે ઉપાયો અજમાવ્યા હતા તે બધા પાછળ અશ્વત્થામાની સલાહ અને સંમતિ હતાં : (૧) પાંડવોએ ધૂતની શરત પ્રમાણે રાજ પાછું માગ્યું ત્યારે તે પાછું નહિ આપવાની દુર્યોધનને સલાહ આપવામાં અશ્વત્થામા અને કર્ણ પડદા પાછળ મોખરે હતા. (૨) છેવટે જયારે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ પોતે સમાધાનનો સંદેશો લઈને આવ્યા ત્યારે અશ્વત્થામાને દ્વારકાનો પ્રસંગ યાદ આવ્યો અને વૈરાગિ ભભૂકી ઊઠ્યો; સભામાં ભગવાન શ્રીકૃષ્ણની વાજબી વાત સાંભળીને જયારે ધૃતરાષ્ટ્ર, ભીષ્મ, દ્રોણ, વિદુર વગેરેએ દુર્યોધનને પાંડવોનો રાજભાગ યુધિષ્ઠિરને સોંપી દેવાનું કહ્યું ત્યારે રોષે ભરાયેલા દુર્યોધન, દુઃશાસન વગેરેને સભાત્યાગ કરવાનો સંકેત કરનાર મહાભારત કહે છે કે અશ્વત્થામા પોતે હતો. (૩) વિષ્ણુકાર રાજદૂતને કેદ ન કરવા જોઈએ કે તેને બીજી કોઈ શિક્ષા ન કરવી જોઈએ એવો રાજનીતિશાસ્ત્રનો સ્પષ્ટ આદેશ છે છતાં એ વિરુદ્ધ જઈને ભગવાન શ્રીકૃષ્ણને કેદ કરવાની યોજના, સભા છોડીને બહાર ગયેલા દુર્યોધને, અશ્વત્થામાની સલાહથી કરી હતી. એ વ્યવસ્થા કરીને દુર્યોધન પાછો સભામાં આવ્યો ત્યારે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ એનો દુષ્ટ ઈરાદો કળી ગયા. જરાય ક્રોધને વશ થયા વિના ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ સભામાં ઊભા થયા અને પોતાની ઐશ્વર્યશક્તિ દાખવીને દુર્યોધનને કહ્યું : ‘દુર્યોધન ! વિનાશકાળ નજીક આવે છે ત્યારે માણસને તારા જેવી જ બુદ્ધિ સૂઝે છે; મને કેદ કરવાની સલાહ આપનાર દ્વારકામાં પોતાની જે સ્થિતિ થઈ હતી તે ભૂલી ગયો લાગે છે. દુર્યોધન! હું તને અને તારા સલાહકાર મિત્રોને આહવાન આપું છું

કે, તમારામાં તાકાત હોય તો મને બંદીવાન બનાવવા આગળ આવો; હું સભા છોડીને જાઉં છું, પણ હજી થોડા કલાક વિદુરને ત્યાં રોકાવાનો છું; તમારી શક્તિ અજમાવવા માટે તમને પૂરતો સમય આપું છું. રાજન્ ધૃતરાષ્ટ્ર ! પિતામહ ભીષ્મ ! ગુરુ દ્રોણ ! હૃદયની અને આત્માની નિર્માલ્યતાના કારણે તમે દુર્યોધનને અધર્મના માર્ગેથી પાછો વાળી શકતા નથી એ ભારે કરુણાજનક કમનસીબ છે. દુર્યોધનનો દુરાગ્રહ કુટુંબના વિનાશમાં પરિણમે તો તે માટે તમારી પણ જવાબદારી છે એવું ઇતિહાસમાં નોંધારો, એ ભૂલશો નહિ.’ એમ કહીને ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ ગૌરવભેર નિર્ભયતાથી સભાખંડ છોડી ગયા. સભામાં બેઠેલો દુર્યોધન અને સભાખંડની બહાર દરવાજા પાસે ઊભેલો અશ્વત્થામા કોઈ અગમ્ય ભયથી સ્તબ્ધ બની, જડ પૂતળાની માફક એમને જતા જોઈ રહ્યા.

આખરે વિધિએ નક્કી કર્યું હતું તે થઈને જ રહ્યું. કૌરવો અને પાંડવો વચ્ચે ભીષ્ણ યુદ્ધ થયું. પહેલા દસ દિવસ સુધી ભીષ્મ કૌરવ સેનાના સેનાપતિપદે રહીને લડ્યા; એ મૃતપ્રાય ઘાયલ થઈને બાણશય્યા ઉપર સૂતા ત્યારે દ્રોણાચાર્ય સેનાપતિપદે આરૂઢ થયા. ચાર દિવસ અને એક રાત્રિ સુધી, એમણે સંગ્રામ ખેલ્યો. એ બ્રાહ્મણ હતા, જ્ઞાની, તપસ્વી અને યોગી હતા; પણ આસુરી સંપત્તિના સાક્ષાત્ સ્વરૂપ દુર્યોધનના સંગરંગથી, યુદ્ધશાસ્ત્રના બધા નિયમો એમણે નેવે મૂક્યા હતા; પણ ઈશ્વરેચ્છા મુજબ સ્થિતિ એવી સર્જાઈ કે, દ્રોણે થાકીહારીને યુદ્ધભૂમિમાં જ સ્વેચ્છાથી હાથમાંનાં હથિયાર હેઠાં મૂકી દીધાં. વેરનું શમન વેરથી થતું નથી. દ્રોણાચાર્યે

પાંચાલનરેશ દ્રુપદની જે માનહાનિ કરી હતી તેનો બદલો લેવા માટે દ્રુપદે એક યજ્ઞ કરીને દ્રોણની હત્યા કરે એવો એક પુત્ર મેળવ્યો હતો-તેનું નામ ધૃષ્ટદ્યુમ્ન. એ પાંડવસેનાનો સેનાપતિ હતો. દ્રોણાચાર્યે જેવાં હથિયાર હેઠાં મૂક્યાં કે તરત જ એ એમની નજીક દોડી ગયો અને ખડ્ગના એક જ ઝાટકે એમનું મસ્તક છેદી નાખ્યું. દ્રોણનું આ પ્રમાણે મરણ થતાં, અશ્વત્થામાને રોમેરોમ ક્રોધ વ્યાપી ગયો. ધૃષ્ટદ્યુમ્નની હત્યા કરવા માટે એમણે વિવેકવિચાર કર્યા વગર પાંડવસૈન્ય સમસ્ત ઉપર નારાયણાસ્ત્રનો પ્રયોગ કર્યો; પણ ભગવાન જેમની મદદે હોય છે તેમનો વાળ સરખોય કોઈ વાંકો કરી શકતું નથી. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે નાનામોટા સર્વ સૈનિકોને શસ્ત્રો નીચાં મૂકીને માથું નમાવીને ઊભા રહેવાનો આદેશ આપ્યો. જગતમાં નિયમ છે કે જે નમે છે તે સૌને ગમે છે. માથું નમાવીને ઊભેલા સૈનિકોને કોઈ પણ પ્રકારની ઈજા કર્યા સિવાય નારાયણાસ્ત્ર એમ ને એમ આગળ ચાલી ગયું. અશ્વત્થામા આ જોઈને સ્તબ્ધ થઈ ગયો. નારાયણાસ્ત્રનો સામનો કાં નારાયણ કાં નારાયણના ભક્તો જ કરી શકે છે. નારાયણાસ્ત્ર નિષ્ફળ જતાં દિગ્મૂઢ બની ઊભેલા અશ્વત્થામા પાસે એકાએક જ વ્યાસનારાયણ પ્રગટ થયા. એમણે કહ્યું : ‘અશ્વત્થામા ! પાંડવોના પક્ષમાં જે શ્રીકૃષ્ણ ઊભા છે તે સાક્ષાત્ નારાયણ છે; અર્જુન છે તે નર છે. હજી વખત છે, સમજ. સુખી થવું હોય તો દુર્યોધનને સમજાવીને તમે બન્ને એ નરનારાયણને શરણે જાવ’ (મહા. દ્રો. પ. ૨૦૧). ‘દાદાજી ! શ્રીકૃષ્ણ નારાયણ છે એ હું જાણું છું, પણ મારાથી એ વાતનો જીવનમાં સ્વીકાર થઈ શકતો નથી.’ અશ્વત્થામાએ કહ્યું; પણ ત્યારે તો વ્યાસજી અંતર્ધાન થઈ

ગયા હતા.

પણ વ્યાસજીએ આપેલી આ ચીમકીના પરિણામે હોય કે બીજા કોઈ ગમે તે કારણે હોય પણ અશ્વત્થામાએ એ રાત્રે દુર્યોધનને એકાંતમાં બેસાડીને કહ્યું : ‘દુર્યોધન ! મહાસમર્થ પિતામહ ભીષ્મ અને ગુરુ દ્રોણ જેવા મહારથીઓ રણમાં રોળાઈ ગયા. હવે પાંડવો સાથે યુદ્ધ કરવું હિતાવહ લાગતું નથી. યુદ્ધ ખરેખર જ ધિક્કારવા પાત્ર બાબત છે. પાંડવો સાથે સમજીને, વહેંચીને તમે બન્ને રાજ કરો’ (મહા. કર્ણ પ. ૮૮/૨૦/૨૧). આટલું કહીને પોતાના માટે ગેરસમજ ન થાય એ ખાતર ઉમેર્યું : ‘હું અવધ્ય એટલે ચિરંજીવ છું; એટલે આ વાત તમને હું મૃત્યુથી ડરીને કરતો નથી.’ પણ અશ્વત્થામાના આ શબ્દો પ્રિય પિતાના મૃત્યુના શોકથી દુઃખી થઈને કહે છે એમ ગણીને, દુર્યોધને એની આ વાત માની નહિ. બીજા દિવસે સવારે કૌરવસૈન્યનું સાનાપતિપદ દુર્યોધને કર્ણને આપ્યું. દ્રોણ પછી સેનાપતિપદ પોતાને મળશે એવી અશ્વત્થામાની ગણતરી ખોટી ઠરી; અશ્વત્થામાને ઘણું ખોટું લાગ્યું. દુર્યોધનને એણે પોતાને લાગેલા અપમાનની વાત કરી ત્યારે દુર્યોધને કહ્યું : ‘હું તો તમને જ સેનાપતિપદે નિયુક્ત કરવાનો હતો, પણ તમે રાત્રે યુદ્ધ નહિ કરવાની અને પાંડવો સાથે સમજૂતી કરવાની વાત મને કહી હતી, એટલે મેં માન્યું કે, તમને એ યુદ્ધમાં ઝાઝો રસ રહ્યો નથી. કર્ણની સેનાપતિપદે નિયુક્તિ જાહેર થઈ ગઈ છે અને એણે કામગીરી શરૂ કરી દીધી છે. એટલે અત્યારે તો હું લાચાર છું.’ પણ અપમાનનો આ ઘૂંટકો અશ્વત્થામા ગળે ઉતારી શક્યો નહિ. એ દિવસે યુદ્ધ દરમિયાન અને પછી એણે કર્ણને કટાક્ષભર્યા

શબ્દો સંભળાવવામાં બાકી ન રાખી. કૌરવસૈન્યના સેનાપતિપદ માટે કર્ણ અને અશ્વત્થામા વચ્ચે થયેલા ઉગ્ર સંવાદ અંગે મહાભારતમાં તો ઇશારો જ કરેલો છે; પણ વેણીસંહાર નાટકના ત્રીજા અંકમાં એ સંવાદ સવિસ્તર આપેલો છે. આ પ્રસંગ પછી અશ્વત્થામાએ યુદ્ધમાં કૌરવપક્ષે લડવાનું ચાલુ રાખ્યું હતું. ત્રીજા દિવસના યુદ્ધ અંતે જ્યારે કર્ણનું મૃત્યુ થયું ત્યારે અનિચ્છાએ પણ દુર્યોધનને રાજા શલ્યને કૌરવસૈન્યનું સેનાપતિપદ આપવું પડ્યું. અશ્વત્થામાને આથી વધારે ખરાબ લાગ્યું છતાં એણે દુર્યોધનનો સંગ અને પક્ષ છોડ્યો નહિ.

સેનાપતિ શલ્યનું મરણ થતાં, મહાભારતના યુદ્ધનો અંત આવ્યો. ભીમના ગદાપ્રહારથી દુર્યોધનની જાંઘ ભાંગી ગઈ, જીવ બચાવવા માટે એ સરોવરના પાણીમાં છુપાઈ ગયો. સગા કાકાના પુત્રો-કૌરવો અને પાંડવો વચ્ચે આથી અઢાર દિવસ ચાલેલા એ ઘોર સંગ્રામમાં આંગળીના વેઢે ગણાય, એટલે દસ વ્યક્તિઓ સિવાય, અઢારમા દિવસની સંધ્યાકાળે જ્યારે યુદ્ધની ઇતિ આવી ગઈ ત્યારે અશ્વત્થામા, કૃતવર્મા અને કૃપાચાર્ય લપાતાછુપાતા સરોવરકાંઠે ગયા. એમણે દુર્યોધનને પાણીની બહાર બોલાવ્યો. અશ્વત્થામાએ કહ્યું : ‘દુર્યોધન ! પાંચ પાંડવો, શ્રીકૃષ્ણ અને સાત્યકિ મળી સાત જણ પાંડવપક્ષે અને આપણા પક્ષે હું, કૃતવર્મા અને કૃપાચાર્ય એ ત્રણ જણ જીવતા રહ્યા છે, બાકીના બધા જ નાશ પામ્યા છે. હજી જો તું મને સેનાપતિપદે નિયુક્ત કરતો હોય તો, જીવતા રહેલા પાંડવોનો નાશ કરવાની હજી પણ પળ છે’ (મહા. સૌ. પ. ૯). મૃત્યુના આરે ઊભેલા દુર્યોધને ફિક્કું

હસીને સંમતિ દાખવી. એટલે અશ્વત્થામા પોતાના બન્ને સાથીદારો સાથે પાંડવોની શિબિર તરફ ગયો. અશ્વત્થામા મનમાં નિઃશંક જાણતો હતો કે, જ્યાં સુધી શ્રીકૃષ્ણ પાંડવપક્ષે હશે ત્યાં સુધી કોઈનોય વધ કરવો શક્ય નથી. તેથી એણે મધરાતે જ્યારે બધા ઊંઘતા હોય ત્યારે શિબિરમાં જઈને બધાની હત્યા કરવાની દરખાસ્ત રજૂ કરી; કૃતવર્મા અને કૃપાચાર્યે, શત્રુને મારવો હોય તો દિવસે યુદ્ધ કરીને જ મારવો જોઈએ એમ કહીને એ દરખાસ્તનો અસ્વીકાર કર્યો. એટલે અશ્વત્થામા હાથમાં ખડ્ગ લઈને પોતે એકલો મધરાતે શિબિર તરફ ગયો. શિબિરમાં આવ્યો તે પહેલાં ત્યાં એક વિચિત્ર ઘટના બની-યુદ્ધથી થાકેલા અને નિદ્રાધીન થયેલા પાંચ પાંડવોને રાતે અગિયાર વાગ્યે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે જગાડ્યા; અને પાંચ જણને પોતાની સાથે લઈને નદી તરફ ફરવા ગયા. સેનાપતિ ધૃષ્ટદ્યુમ્ન, શિબિરના દરવાજા પાસે સૂતો હતો; અશ્વત્થામાએ પોતાના પિતાની હત્યા કરનારને અંધારામાં પણ ઓળખ્યો. તરત જ અશ્વત્થામાએ ધૃષ્ટદ્યુમ્નનું માથું ખડ્ગથી કાપી નાખ્યું. ઉતાવળા પગે, એ પછીની પથારીઓ પાસે આવ્યો પણ એ ખાલી હતી. એને આશ્ચર્ય થયું. વધુ વિચાર કર્યા સિવાય એ આગળ વધ્યો; એ પછીની પાંચ પથારીમાં દ્રૌપદીના પાંચ પુત્રો સૂતા હતા. માણસમાં વૈરાગ્નિ સળગે છે ત્યારે એ વિવેકવિચારહીન આંધળો બની જાય છે- અશ્વત્થામાએ આ પાંચ પુત્રોનાં માથાં ખડ્ગથી કાપી નાખ્યાં. પછી જ્યારે દુર્યોધનને પોતાના પરાક્રમની ખાતરી કરાવવા માટે એણે એ પાંચના માથાં ઉપાડ્યાં ત્યારે એને પોતાને મનોમન લાગ્યું કે આ પાંડવોનાં માથાં નથી, પણ પાંડવોના પાંચ પુત્રોનાં માથાં છે. અશ્વત્થામાના મનમાં ભારે

નિરાશા વ્યાપી ગઈ. પણ એ નિરાશાને મનમાં દાબી રાખીને પાંડવોના પાંચ પુત્રોનાં માથાં લઈને દોડતો એ સરોવરકાંઠે આવ્યો. દુર્યોધનને પાણીની બહાર બોલાવ્યો. દુર્યોધને જ્યારે જોયું કે, માથાં પાંડવોનાં નથી, પણ પાંડવોના પાંચ પુત્રોનાં છે ત્યારે એણે જોરથી કપાળે હાથ ઠોક્યો અને કહ્યું : ‘અશ્વત્થામા ! તેં બહુ ખોટું કર્યું; આ નિર્દોષ બાળકોની હત્યા કરવા માટે પાંડવો-ખાસ કરીને અર્જુન અને ભીષ્મ, હવે તને જીવતો નહિ છોડે,’ એમ કહીને દુર્યોધન પાછો સરોવરમાં સરકી ગયો.

અશ્વત્થામાએ કરેલા હત્યાકાંડથી પાંડવોની શિબિરમાં હાહાકાર વ્યાપી ગયો. રાતના બે વાગ્યે, જ્યારે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ અને પાંડવો નદીકાંઠેથી શિબિરમાં પાછા ફર્યા ત્યારે એમને આ હત્યાકાંડની ખબર પડી. રોતીકકળતી દ્રૌપદી સમક્ષ, અર્જુનને હત્યારાને પકડીને તેનો વધ કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરીને, અર્જુન અને ભીમ બન્ને જણ તરત જ હત્યારાની શોધમાં નીકળ્યા. સવાર પડતાં તો જીવ લઈને નાસતા-છુપાતા અશ્વત્થામાને એમણે પકડી લીધો અને ચોટલીથી ઝાલીને એને દ્રૌપદી પાસે લાવ્યા. રડતી આંખે દ્રૌપદીએ જોયું કે, પોતાના પ્રિય પુત્રોની હત્યા કરનાર ગુરુપુત્ર અશ્વત્થામા પોતે છે. દ્રૌપદી ભારે મૂંઝવણમાં પડી પણ પછી તરત જ સ્વસ્થ થઈને એણે અર્જુનને ઉદ્દેશીને કહ્યું : ‘આર્યપુત્ર ! અશ્વત્થામાને ક્ષમા આપી છોડી મૂકો, એ ગુરુપુત્ર છે, બ્રાહ્મણ છે એટલે એની હત્યા ન કરાય. વળી એની હત્યા કરવાથી, મારા પુત્રો હવે પુનર્જિવીત થવાના નથી; વળી, એની માતા કૃપીને અશ્વત્થામા એકનો એક પુત્ર છે; પુત્રવિયોગથી જેવું દુઃખ અત્યારે મને

થાય છે તેવું અશ્વત્થામાની હત્યા કરવાથી કૃપીજીને પણ થાય; માટે કૃપા કરીને એને છોડી દો.’ ભીમે કહ્યું : ‘દ્રૌપદી ! તારી ઈચ્છાને માન આપીને અમે આ દુષ્ટને છોડી દઈએ, પણ અર્જુનને પ્રાણ ત્યાગ કરવો પડે.’ નીચું મોં રાખીને ભયથી મનમાં કંપી રહેલો અશ્વત્થામા આ વાતચીત સાંભળી રહ્યો હતો. ભીમના શબ્દો સાંભળીને; બાજુમાં ઊભેલા ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું : ‘અર્જુન ! દ્રૌપદીની વાત વાજબી છે, તે સાથે ભીમની વાત પણ વિચારવા જેવી છે. વીર અને વિદ્વાનનો તેજોવધ થાય એ એના મૃત્યુ સમાન ગણાય છે. અશ્વત્થામાનું તેજ અને શોભા એના માથામાં રહેલા પેલા મણિના કારણે છે; અર્જુન એ મણિ કાઢી લે, એટલે એણે અશ્વત્થામાની હત્યા કર્યા બરાબર ફત્ત્ય કર્યું ગણાશે.’ ‘આપ કહો છો તે સુયોગ્ય છે,’ એમ કહીને અર્જુનને પોતાના બાણની અણી વડે અશ્વત્થામાના માથામાં રહેલો મણિ એક જ ઝાટકે કાઢી લીધો અને પછી અશ્વત્થામાને છોડી દીધો.

અશ્વત્થામા ત્યાંથી ચૂપચાપ ગયો તો ખરો, પણ એ ક્રોધથી રાતોપીળો થઈ ગયો. થોડે દૂર જઈને પાંડવો સમસ્તનો નાશ કરવા માટે એણે બ્રહ્મશિરાસ્ત્રનો પ્રયોગ કર્યો. અભિમન્યુની પત્ની ઉત્તરા સગર્ભા હતી, એના ઉદરમાં રહેલા ગર્ભનો પણ એ શસ્ત્રથી નાશ થાય તેમ હતું. ભક્તવત્સલ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે બ્રહ્મશિરાસ્ત્રને પોતાના નિશાન તરફ આવતું જોયું; તરત જ એમણે એ શસ્ત્ર સામે સુદર્શનચક્ર છોડ્યું. બ્રહ્મશિરાસ્ત્રના ટુકડા થઈ ગયા (મહા. સૌ. પ. ૧૩/૧૫), પણ એ ટુકડા પાછા વળીને અશ્વત્થામા ઉપર આવવા લાગ્યા. ભયથી વિહ્વળ બનીને અશ્વત્થામા

હસ્તિનાપુરથી ભાગ્યો. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે જ્યારે બ્રહ્મશિરાસ સામે સુદર્શનચક્ર ચોજ્યું ત્યારે એમણે અશ્વત્થાને અંતરિક્ષમાં ઉદ્દેશીને ઘણા આકરા શબ્દો ઉચ્ચારી કહ્યું : ‘અશ્વત્થામા ! તું બ્રાહ્મણ છે, ગુરુ દ્રોણનો પુત્ર છે, એટલે તો મારાસને ન છાજે એવાં કૃત્યો કર્યા છે છતાં, તું અમારા માટે અવધ્ય છે; પણ બીજો દ્વાપરયુગ આવતા સુધી તું પાગલની માફક જંગલે જંગલે રખડતો ફરીશ; તને ગળત કોઢ નીકળશે, તારું કોઈ સજ્જન દર્શન નહિ કરે. એમ કરતાં કરતાં પશ્ચાત્તાપનો અગ્નિ તને શુદ્ધ કરશે ત્યારે તારો આ ભટકારામાંથી છુટકારો થશે.’ ઇતિહાસ કહે

છે અને લોકો તેને પુષ્ટિ આપે છે કે, આજે પણ અશ્વત્થામા ઉત્તરપ્રદેશ, મધ્યપ્રદેશ અને ગુજરાતનાં જંગલોમાં, કોઈક કોઈક વખત આદિવાસીઓની નજરે પડે છે; માથામાંથી જે જગ્યાએથી મણિ કાઢી લેવામાં આવ્યો હતો ત્યાં અસંખ્ય માખીઓ બણબણતી હોય, સવા ગજ લાંબું જેનું પગલું હોય અને જે દુર્ગંધથી ભરેલો હોય એવો બિહામણો વૃદ્ધ, જંગલમાં અચાનક મળે તો, એ અશ્વત્થામા છે, એવું વૃદ્ધ અને અનુભવી લોકો કહે છે.

ભગવાન અને ભગવાનના ભક્તનો વિરોધ અને દ્રોહ કરનાર આવા અશ્વત્થામાઓથી ભગવાન બચાવે ! !

“... રજોગુણ સંબંધી મલિન ઘાટ ટાળવા હોય તેણે મન, કર્મ, વચને નિષ્કપટપણે સત્સંગ કરવો જોઈએ. સત્સંગના પ્રતાપથી સર્વ મલિન ઘાટની નિવૃત્તિ થઈ જાય છે. સત્સંગથી સત્વશુદ્ધિ થાય છે અને સત્વશુદ્ધિ થાય છે એટલે બ્રહ્મનું જ્ઞાન થાય છે અને પરબ્રહ્મનું દર્શન થાય છે. ...”

હાલના કોરોના વાઈરસના સંજોગોને કારણે આંતરાષ્ટ્રીય ડાક સેવા ઉપલબ્ધ ન હોઈ “સત્સંગ પ્રદીપ” માસિક પરદેશમાં પહોંચાડી શકાય તેમ નથી. તેથી પરદેશમાં રહેતા સભ્યો તથા ગ્રાહકો ને આગળ જણાવેલ વેબસાઈટ પરથી “સત્સંગ પ્રદીપ” વાંચવા વિનંતી.

પ્રાતઃસ્મરણીય મંગલકારી શ્લોકો

—ભગીરથ જે. ત્રિવેદી

ભગવાનના ભક્તની દૈનિક દિનચર્યાનો પ્રારંભ અને પૂર્ણાહૂતિ પરમ મંગલમય ભગવત્સ્મરણથી જ થાય છે. જેથી દિવસ દરમ્યાન થતી સાંસારિક-વ્યવહારિક ક્રિયાનો પાશ તેને લાગે નહિ અને તે તે ક્રિયાઓ – માયિક હોવા છતાં, મંગલમય બની-દેહ છતાં જ – મુક્તિનો અનુભવ કરાવે.

આથી જ આપણા સંપ્રદાયમાં પ્રભાતે હરિસ્મરણનાં મંગલ પ્રભાતિયાંની રચના આપણા પરોપકારી નંદ સંતોએ કરી છે. અને રાત્રે સુતાં પહેલાં પણ શ્રીહરિની લીલા અને સ્વરૂપ ચિંતામણીરૂપ નિયમ-ચેષ્ટાની પ્રથા પણ પ્રવર્તાવી છે.

ઉપરોક્ત બાબતોમાં (મંગલ હરિસ્મરણ કરાવે) પુષ્ટિ મળે તેવા પ્રભાત-સ્મરણના કેટલાક અદ્ભૂત મંગલકારી સંસ્કૃત શ્લોકો-તેના ગુજરાતી ભાષાંતર-ભાવાંતર સહિત-આ લેખમાં આપી પ્રભાતે મંગલ ભગવત્ સ્મરણની પુષ્ટિ કરાવવાનો હેતુ છે.

કુલ આઠ શ્લોક અત્રે આપ્યા છે. તે પૈકી સાત શ્લોક “વસંતતિલકા” છંદ (“વિશ્વેશ છો સકળ વિશ્વ તણા વિધાતા” એ છંદ) અને એક શ્લોક “અનુષ્ટુપ” છંદ (શિક્ષાપત્રીના શ્લોક તથા જનમંગલ સ્તોત્રનો છંદ) માં છે. અને ગાન કરવામાં મધુર અને સરળ છે.

આ પૈકી પ્રથમ ત્રણ શ્લોક “સત્સંગીજીવન” પ્રકરણ-૫ માં સ્વયં

શ્રીહરિએ – અધ્યાય ૧૭માં – શ્લોક નં. ૧૮/૨૦/૨૧ થી સિદ્ધહસ્ત સ.ગુ. શતાનંદમુની દ્વારા ઉપદેશ્યા છે. આ ત્રણ શ્લોકનો ભાવ અલૌકિક છે. સ્વયં શ્રીહરિએ ત્યારબાદ તુર્ત જ શ્લોક ૨૨માં ઉપરોક્ત ત્રણ શ્લોકના પઠન-ગાનના અલૌકિક ફળ સ્વરૂપ આશીર્વાદ આપ્યા છે.

આપણે સૌ પ્રથમ એ ત્રણ શ્લોક અને તેના પઠનના આશીર્વાદ ચોથો શ્લોક-વાંચી-વિચારી-સમજી-અભ્યાસ કરીને નિત્ય પ્રભાતે પઠન કરી આસ્વાદ લઈએ.

પ્રાતઃ સ્મરામિ ભવભીતિ મહાર્તિશાન્તયૈ
નારાયણં ગરુડવાહનમબ્જનાભમ્
ગ્રાહાભિભૂત વરવારણ મુક્તિહેતુમ્
ચક્રાયુધં તરૂણવારિજ પત્રનેત્રમ્

આ પ્રથમ શ્લોકનું ભાષાંતર-ભાવાંતર સમજીને તેનું ગાન કરતાં પહેલા-પુરાણોમાં વર્ણવેલી. “ગજગ્રાહ”ની અને તે પ્રસંગે ભગવાને ધારણ કરેલા “હરિ” અવતારની કથા સંક્ષેપમાં જાણવી જરૂરી છે. આ કથા શ્રીમદ્ ભાગવત અષ્ટમસ્કંધ અધ્યાય-૨-૩ અને ૪માં વર્ણવેલી છે. “ગજ” એટલે હાથી અને “ગ્રાહ” એટલે મગર પાણીમાં મગર અતિશય શક્તિશાળી પ્રાણી ગણાય છે. પાણીમાં રહેલો મગર જો હાથી જેવા મહાકાય-બળવાન પ્રાણીનો પગ પકડે તો તે છૂટી શકે નહિ. તેને બળવાન મગર ઊંડા પાણીમાં ખેંચી જઈ નાશ કરે છે. પુરાણ-પ્રસિદ્ધ એ કથામાં ગજ એટલે હાથી અને ગ્રાહ એટલે મગર-એ બંનેને પૂર્વ જન્મમાં ઋષિઓના શાપ થયેલા. હાથી એ પૂર્વ જન્મમાં મોટો રાજા અને ભગવાનનો

ઉપાસક હતો. પરંતુ એક વાર “અગત્ય” ઋષિ તેને ત્યાં પધારતાં તેમનું સન્માન કરવા રૂપી વિવેક અને વિનય-રાજાએ ન કરતાં-અગત્ય મુનિએ તેને શાપ કહેલ કે તું મોટો ઘણો હોવા છતાં-ભક્ત હોવા છતાં અવિવેકી છે. તો તું હાથી જેવો દેહ ધરી જાડો, પાડો, મોટો જડબુદ્ધિવાળો થા. પરંતુ, જ્યારે રાજાએ ઋષિની વારંવાર સ્તુતિ કરી ક્ષમા ચાચના કરી ત્યારે અગત્યમુનિએ જાણ્યું કે તે પોતે પૂજામાં બેઠો હતો તેથી તે ઋષિનું સન્માન કરી શક્યો નહોતો. એટલે ઋષિએ “પોતાનો શાપ મિથ્યા તો નહિ થાય” એમ કહી-અનુગ્રહ કરી જણાવ્યું કે તે હાથીના દેહમાં તેને ભગવાનનો મેળાપ થશે અને “હરિ” અવતાર ધરી ભગવાન તેને શાપમાંથી મુક્ત કરી પોતાના ધામમાં લઈ જશે.

મગરના પૂર્વજન્મની કથા પણ રસપ્રદ છે. પૂર્વ જન્મમાં તે “હુહુ” નામનો ગંધર્વ (દેવલોકનો સંગીતજ્ઞ-ગાયક) હતો. એકવાર પોતાની અનેક સ્ત્રીઓ સાથે તે નદીમાં સ્વચ્છંદપણે જળવિહાર કરતો હતો. ત્યાં “દેવલ” ઋષિ સ્નાન કરવા આવ્યા. તેમને જોઈને સ્ત્રીઓ તો ઋષિની મર્યાદા રાખી-નદીમાંથી નીકળી દૂર જઈને ઉભી રહી. પરંતુ ભારે અભિમાની-સ્વચ્છંદી ગંધર્વે જળ ઉડાડીને જળમાં વિચરવાનું ચાલુ જ રાખ્યું. એટલું જ નહિ, પણ દેવલ ઋષિની મશ્કરી કરવા માટે પાણીમાં ડુબકી લગાવી ઋષિનો પગ પકડ્યો. ઋષિએ આથી-તે મહાગર્વિષ્ઠ-અભિમાની-અવિવેકી-ગંધર્વને શાપ આપ્યો કે તું મગર થઈને સરોવરમાં પડ જેથી તારી દરેકના પગ પકડીને ખેંચવાની લાલસા પૂરી થાય. ઋષિના શાપથી પુષ્કળ ભયભીત થતાં-ખુબ માફી માગતાં-અપરાધ ક્ષમા કરવાની વિનંતિ કરી. મોટા પુરુષોનાં હૃદય વજ્ર જેવાં કઠોર હોય છે પણ પુષ્પ સમાન મૃદુ (કોમળ) પણ હોય

છે. એ ન્યાયે ઋષિએ તેને અનુગ્રહ કરી કહ્યું કે તારા મગરના જન્મમાં તું એક પૂર્વના ભગવદ્ભક્ત હાથીનો પગ પકડીશ ત્યારે ભગવાન અવતાર ધારણ કરી તેનું રક્ષણ કરવા તને મારશે ત્યારે તું શાપમાંથી છુટકારો પામીશ અને પુનઃ ગંધર્વ દેહ પ્રાપ્ત કરીશ.

બીજા જન્મે “હાથી” રૂપે જન્મેલ ભગવદ્ભક્ત રાજા એક વાર હાથાણીઓ સાથે સરોવરમાં જળવિહાર કરવા જતાં, તેનો પગ આ મગરે (પૂર્વ જન્મના શાપિત “હુહુ” ગંધર્વ) પકડ્યો. પાણીમાં મગરનું બળ અમાપ હોય છે. અનેક પ્રયત્નો કરવા છતાં હાથી પોતાનો પગ છોડાવી ન શક્યો. ઉલટું મગરે મજબૂત પકડેલ પગને લીધે-ઉંડા પાણીમાં ખેંચાવા લાગ્યો. તેણે પોતાનું બળ અજમાવ્યું. પોતાના કુટુંબીજનોનું બળ (અન્ય હાથી ગણને મદદે બોલાવતાં કોઈ મદદ ન આવ્યું) કાંઈ કામ ન આવ્યું ત્યારે, બીજા તમામ બળો આધાર છોડી. એક માત્ર ભગવાનની જ અંતરના અતિ આર્તભાવે પ્રાર્થના કરતાં તેને માટે તેનું કષ્ટ હરવા ભગવાનને “હરિ” અવતાર ધારણ કરી-શીઘ્ર પધારી-સુદર્શન ચક્રથી મગરનું માથું છેદી નાખી હાથીનો-મગરની પકડથી છૂટકારો કર્યો.

પુરાણની આ અદ્ભૂત કથાનો બોધ સમજવા જેવા સંસારરૂપી સાગરમાં એક નહિ પણ અનેક મગરો (વિષય વાસના અહં-મમત્વ ગ્રંથી-કામ ક્રોધ-લોભ મોહાદિ અંતર શત્રુગણ રૂપી)થી ઘેરાયેલા જીવાત્માએ આ કથાનો રહસ્યાર્થ સમજી-માત્ર અને માત્ર એક પરમાત્માને શરણે જવાથી-તેમનું અતિશય બળ રાખી, અન્યકોઈ વ્યક્તિ યા પદાર્થના બળનો ત્યાગ કરી-દઢ આશરો કરવાથી, સંસાર સાગરમાં ઉપરોક્ત મગરમચ્છોથી ના બંધનથી મુક્ત થઈ-ભગવાનના ચરણશરણને પામી. મોક્ષ મેળવવો અતિશય સરળ છે.

[આનો વિશદ રહસ્યાર્થ-પૂ. મોટાભાઈ શ્રી ઈશ્વરલાલ લા. પંડ્યાનો લેખ “ગજેન્દ્રમોક્ષ” (નિમિત્તમાત્ર-૩ પાન ૧૬૬) વાંચવાથી જાણી શકાશે.]

પ્રાતઃ સ્મરણીય ઉપરોક્ત શ્લોકના સંદર્ભે આ ઇતિહાસ જાણવો જરૂરી હોવાથી આપ્યો છે.

ઉપરોક્ત પ્રથમ શ્લોકનું ભાષાંતર-ભાવાર્થ નીચે પ્રમાણે છે :-

પ્રાતઃ કાળે હું જન્મમરણરૂપી મહામોટા ભયરૂપ દુઃખની શાંતિ માટે-ગરૂડવાહન ધારી, પદ્મનાભ શ્રીનારાયણ કે જેમણે પોતાના ચક્ર-આયુધથી મગરના મુખને વિદારીને તે મહા આપત્તિથી ગજ એટલે કે હાથીનું રક્ષણ કરેલું-તેવા નવીન કમળના પત્રરૂપ નેત્ર વાળા નારાયણનું સ્મરણ કરું છું.

[ગજ એટલે હાથીએ તો માત્ર એક જ મગરના બંધનથી મુક્ત થવા અત્યંત રૂઢન પૂર્વક પ્રાર્થના કરેલી. પરંતુ, હું તો સંસાર સાગરના અનેકવિધ મગરોરૂપી બંધનમાંથી મુક્ત કરાવનાર નારાયણનું પ્રભાતે ઉઠીને પ્રેમપૂર્વક સ્મરણ કરું છું. જેથી તેઓ રાજી થઈ મને માયાયુક્ત બંધનોથી મુક્ત રાખે અને માયામાં રહેવા છતાં-મને તેમના સતત અનુસ્મરણથી-માયાથી નિર્લેપ રાખે-નિર્બંધ રાખે.]

ત્યારબાદ બીજો શ્લોક-ભગવાનના ચરણકમળમાં પ્રાતઃકાળે વંદન-નમસ્કાર-પ્રણામ કરવા અંગેનો છે.

પ્રાતઃ નમામિ મનસા વચસા ચ મુર્દના ।
પાદરવિંદ યુગલં પરમસ્ય પુંસઃ ॥
નારાયણસ્ય નરકાર્ણવ તારકસ્ય ।
પારાયણ પ્રવરવિપ્ર પરાયણ સ્ય ॥
તેનો ભાવાર્થ નીચે પ્રમાણે છે :-

પ્રાતઃકાળ જાગીને હું નરકરૂપી-ચમચાતના રૂપી સમુદ્રમાંથી તારનાર શ્રીનારાયણના ચરણાવિંદ યુગનું-માનસિક રીતે દર્શન, તે ચરણાવિંદના ચિન્હોનું વચને કરીને સંકિર્તન તથા દેહે કરી પ્રણામપૂર્વક શરણે જાઉં છું. જે પરમ પુરુષ એટલે કે પુરુષોત્તમ છે. અને જ્ઞાની અગ્રેસર વિપ્રો (સાચા સત્પુરુષો)ને પોતાના આત્મા ગણે છે. તેવા ઉદાર ભગવાનના ચરણારવિંદ સેવવા યોગ્ય, પૂજવા યોગ્ય અને શરણે જવા યોગ્ય છે. (અન્ય કોઈનાં નહિ)

ભગવાનના મુખારવિંદનું મંગળસ્મરણ કરી તથા ચરણારવિંદ યુગલને પ્રણામપૂર્વક શરણે જઈ ભક્ત પ્રાતઃકાળે ત્રીજા શ્લોકમાં તેમનું ભજન કરતાં કરતાં પ્રાતઃકાળે ભજનનું માહાત્મ્ય વર્ણવે છે.

પ્રાતઃ ભજામિ ભજતામયભયં કરં તં ।

પ્રાકસર્વજન્મકૃત પાપભયાપહત્યૈ ॥

યો ગ્રાહવક્ર પતિતાંઘ્રિ ગજેન્દ્રધોર ।

શોક પ્રણાશન કરો ધૃત શંખ ચક્ર ॥

(મુખારવિંદ સ્મરણ કરી, સર્વપકારે ચરણાવિંદને શરણે જઈ) પ્રાતઃકાળે હું શંખ-ચક્રધારી ભગવાનનું ભજન કરું છું. તેમના ગુણ સ્વરૂપ અને ચરિત્રોનું ગાન કરું છું જેથી, પૂર્વ જન્મોનાં તમામ પાપકર્મોનો સંચિત સમૂહ નાશ પામી જાય-અને સંપૂર્ણપણે નિર્ભય થવાય. તથા સંસાર સાગરની માયાના અનેક મગરમચ્છોના મુખમાં પડેલા મારા જીવનો શોક સારી પેઠે નાશ થઈ-આનંદ આનંદ વર્તે (અને દિવસ દરમ્યાનની મારી તમામ ક્રિયાઓ પ્રભુને અર્પણ કરું જેથી તે ક્રિયાઓ મને બંધનકર્તા ન બનતાં સદા આનંદ અને શાંતિ આપે).

ચોથો શ્લોક તો ઉપરોક્ત ત્રણે શ્લોકના ભાવ અને સમજપૂર્વકના પાઠનું ફળ વર્ણવતો શીરમોર સમો શ્લોક છે.

અનુષ્ટુપ છંદમાં (શિક્ષાપત્રી તથા

જનમંગલના પાઠનો છંદ) રચેલો આ ચોથો શ્લોક—
ઉપરોક્ત ત્રણે શ્લોકના પઠન—ગાનનું શ્રી હરિના
આશીર્વાદરૂપ—અનુપમ—અદ્વિતિય ફળને વર્ણવે
છે :-

શ્લોકત્રયમર્દિ પુણ્યં, પ્રાતઃ પ્રાતઃ પઠેન્નર ।

લોકત્રયપતિતસ્મૈ દધાદાત્મપદં હરિઃ ॥

ભાવાર્થઃ । ઉપરોક્ત ત્રણે શીઘ્ર પાવનકારી
શ્લોકનો જે મનુષ્ય પ્રાતઃકાળે ઉઠીને
ભક્તિભાવથી પાઠ કરે છે તેને—લોકત્રય પતિ—
એટલે કે ત્રણે લોકના સ્વામી. જે બદ્ધ—મુક્ત
અને નિત્ય એ ત્રણે પ્રકારના ચૈતન્યરૂપોના
નિયામક—ઈશ્વર—પુરુષોત્તમનારાયણ—રાજી
થઈને પોતાનું પદ (અક્ષરધામ) આપે છે.

આવા પરમ મંગળકારી, પરમ બળવાન,
શ્રેષ્ઠતમ ફળ દાયક ત્રણ શ્લોક તથા તેના
પાઠના ફળસ્વરૂપ ચોથા શ્લોકનો પ્રાતઃકાળે
પાઠ કરવાનો અભ્યાસ કરવો જોઈએ.

ઉપરોક્ત શ્લોકો ઉપરાંત, બીજા ચાર
શ્લોક જે અર્ચા સ્વરૂપ પરમ પ્રત્યક્ષ એવા
હરિકૃષ્ણ મહારાજના સંબંધે યુક્ત હોવાથી
અત્રે હવે પછી તેના ભાવાંતર સહીત
આપેલ છે. આના રચયિતા કોણ છે તે
અંગે માહિતી નથી. વડતાલથી પ્રકાશિત
“પંચરત્ન” શિક્ષાપત્રી સંપાદક, સંશોધક,
પ્રકાશક શાસ્ત્રી હરિજીવનદાસ, વડતાલ અને (શ્રી
સ્તોત્રરત્નસિંંધુ પ્રકાશક ધ. ધુ. આચાર્ય શ્રી
લક્ષ્મીપ્રસાદજી મહારાજ માં આપેલ છે.) પરંતુ
મનુષ્ય સ્વરૂપ અને અક્ષરધાસ્થ સ્વરૂપની એકતા
સમું—ધ્યાન યોગ્ય પ્રત્યક્ષ અર્ચા સ્વરૂપ (મૂર્તિ
સ્વરૂપ)નું રમણીય સ્મરણ કરાવતું હોઈ આ ચાર
શ્લોક પણ મુજપાઠ કરી—પ્રાતઃ કાળે સ્નેહપૂર્વક
ગાન કરી આનંદ પ્રાપ્ત કરાવે છે. તે ચાર શ્લોકો
ભાવાનુવાદ સહિત નીચે પ્રમાણે છે. આ શ્લોકનો
છંદ પણ વસંતતિલકા છે. (વિશ્વેશ છો સકળ
વિશ્વ તણા વિધાતા—એ છંદ)

પ્રાતઃ સ્મરામિ હરિકૃષ્ણ મુખારવિંદમ્ ।

બિન્બાધરં સ્મિત સુધા હૃત વિશ્વતાપમ્ ॥

કાર્ણવ્યપૂર્ણ નયનં, શુભ નાસિકાઢ્યમ્ ।

પુંડ્રાઢ્યભાલમતંસ, લસત્કપોલમ્ ॥

હું પ્રાતઃકાળે જાગીને હરિકૃષ્ણ
મહારાજના મુખારવિંદનું સ્મરણ કરું છું.
બિન્બજ્ઞ (પાકું ઘીલોડું)ના જેવા લાલ જેમના
અધર(હોઠ) છે અને અમૃતમય સ્મિતથી તે
સાંસારિક ત્રિવિધ તાપોને નાશ કરનાર છે,
વળી, અતિશય કરુણામય દષ્ટિથી ભક્ત જનોને
નીરખતાં—જેમનાં નયનકમળો છે અને
મંગળકારી શુભ નાસિકા છે. વળી, ઉર્ધ્વપુંડ્ર
તિલક અને કુકુંભચંદ્રકે સહિત વિશાળભાલ છે
તથા લટકતા પુષ્પ તોરાઓથી અત્યંત શોભિત
જેમના બંને કપોલ (ગાલ) છે. તે તમામ સહિત
મુખારવિંદનું હું સ્મરણ કરું છું.

આવા મંગળકારી મુખારવિંદનું સ્મરણ
કરી—ભક્ત પ્રાતઃકાળે—હરિકૃષ્ણ મહારાજના
ભૂજંડનું સ્મરણ કરી તેનો જ આશ્રય કરવારૂપ
મહિમા વર્ણવે છે.

પ્રાતઃશ્રયે વૃષજને ભૂજંડયુગ્મમ્ ।

સંસારસિંંધુ પતિતાશ્રયણીયમેકમ્ ॥

આજાનુંલંબિત વરાભયદં મનોજ્ઞમ્ ।

સંસ્થાપકમ્ સ્વસુતયોશ્ચ નિજાકૃતિનામ્ ॥

પ્રાતઃકાળે હું ધર્મપુત્ર શ્રીહરિકૃષ્ણના બે
ભૂજંડનો હું ધ્યાનમાં આશ્રય કરું છું. કેવા
ભૂજંડ છે ? તો સંસારસાગરમાં ડૂબકાં મારતાં
પ્રાણીઓને અવશ્ય આશ્રય કરવા યોગ્ય છે
કારણ કે તે ભૂજંડ વડે આશરે આવેલા
પ્રાણીમાત્રને બાંધ ગ્રહીત સંસારસાગરમાંથી
બહાર કાઢવા સમર્થ છે. વળી, પોતાના
આશ્રિતોને તે ભૂજંડ વર અને અભય (કાળ,
માયા, પાપકર્મ, યમદૂત અને અજ્ઞાન રૂપી ભયમાંથી
મુક્તિ આપી નિર્ભય) કરનારા છે. વળી, તે મંગળકારી
ભૂજંડો વડે તેમણે પોતાના પુત્રો (અયોધ્યાપ્રસાદજી

મહારાજ અને રઘુવીરજી મહારાજ) ને પોતાના આશ્રિતોના આચાર્યપદે-ગુરુપદે સ્થાપન કર્યા છે અને તે હસ્ત વડે મંદિરોમાં નરનારાયણ-લક્ષ્મીનારાયણ આદિ પોતાના અર્ચા (મૂર્તિ) સ્વરૂપો સ્થાપન કરી પોતાનું પ્રત્યક્ષપણું કાયમ રાખ્યું છે.

ત્યારબાદ ત્રીજા શ્લોકમાં ભક્ત પ્રાતઃકાળ હરિકૃષ્ણ મહારાજના ચરણાવિંદમાં નમસ્કાર-પ્રણામ કરે છે અને તે રીતે તેમના ચરણાવિંદના શરણે જવાનો ભાવ દર્શાવે છે.

પ્રાતઃ નમામિ હરિકૃષ્ણ પદારવિંદે ।
તીર્થાકૃતા ડવનીતલેહ્દયાર્વધાર્યે ॥
વશ્નકુંશોદ્વજ ચવામ્બર ગોષ્પદાદર્વ ।
રેખાંકિતે નખવિદ્યુક્ષત હ્રદગતાન્ધે ॥

પ્રાતઃકાળે હું હરિકૃષ્ણ મહારાજના ચરણાવિંદમાં પ્રણામ કરું છું. તે ચરણાવિંદ કેવા છે ? તો જ્યાં જ્યાં તે પગલાં પડે તે તે સમગ્રભૂમિ-તીર્થરૂપ અતિશય પાવનકારી બને છે. તે ચરણાવિંદ વજ્ર, અંકુશ, દ્વજ, જવ, વ્યોમ, ગોપદ, ઉદવરેખા આદિક ચિન્હોથી સુશોભિત છે. ચરણાવિંદની આંગળીઓના નખરૂપ ચંદ્રમાનાં અતિશય તેજસ્વી, શીતળ અને શાંત કિરણો-પ્રણામ કરનાર ભક્ત જનના હૃદયમાં રહેલ અજ્ઞાનરૂપ અંધકારનો તત્કાળ નાશ કરે છે.

ત્યારબાદ ચોથા શ્લોકમાં હરિકૃષ્ણ મહારાજની મૂર્તિના નખશીખ, સમગ્ર સ્વરૂપના ધ્યાનનું વર્ણન છે.

પ્રાતઃ શિખાન્ત હરિકૃષ્ણનું ધનાભાં ।
દયાયામિ સજ્જન સભાન્તર રાજમાનામ્ ॥
સ પ્રાન્તશેખર શિરઃપટમાદ ધાનાં ।
શ્રી વત્સ કૌસ્તુભસિતામ્બર ભૂષણાઢ્યામ્ ॥

પ્રાતઃકાળે હું હરિકૃષ્ણ મહારાજનું સમગ્ર-નખશીખા પર્યંત ધ્યાન કરું છું. તે સ્વરૂપ કેવું છે ? તો-નવીનમેઘ સમાન શ્યામવાને શોભિત, સંત-હરિભક્તોની સભાના મધ્યભાગમાં વિરાજીત, આગળના ભાગમાં પુષ્પના તોરાએ સહિત પાઘનો ધારણ કરનારું, છાતીમાં શ્રીવત્સ ચિન્હથી અને ગળામાં કૌસ્તુભ મણિથી સુશોભિત અને શ્વેતવસ્ત્રો અને દિવ્ય આભૂષણોથી મનોહર એવું છે.

આમ ઉપરોક્ત આઠ શ્લોક મુખપાઠ કરી પ્રાતઃકાળે ઉઠીને-ભગવાનમાં વૃત્તિ રાખી-ગાન કરવાથી, શાંતિ, સ્ફુર્તિ અને અલૌકિક આનંદ મળે છે. અને આવા પ્રાતઃ મંગળ અનુભવથી દિવસ દરમિયાનની પ્રવૃત્તિઓ, વિચારો અને વ્યવહારો કેવળ ભગવત્ પ્રસન્નતાપાત્ર બની જાય છે. અને શ્રીજી મહારાજ તે ભાવિક ભક્તોને રાજી થઈ પોતાનું આત્મપદ (અક્ષરધામ) અચુક અવશ્ય આપે છે.

ભગવાનમાં પ્રેમ અને પ્રાપ્તિ

દયાળુ શ્રી ગુરુજી
નાથજીભાઈ શુક્લ

નોંધ :- આ લેખ ‘સત્સંગ સુધા’ પુસ્તકમાંથી લેવામાં આવ્યો છે.

જેને ભગવાનની ચથાર્થ પ્રાપ્તિ થાય છે તેને પછી જગતનાં કંઈ સુખ દુઃખ લાગતાં નથી. અને જ્યાં સુધી જગતમાં સુખ દુઃખ લાગે છે ત્યાં સુધી આપણને ભગવાનની પ્રાપ્તિ થઈ નથી એમ સમજવું.

દૃષ્ટાંતઃ કોઈ માણસ પરદેશથી ધન કમાઈને આવતો હોય અને તે ધન મુસાફરીના ભયને લીધે તેણે પોલી લાકડીમાં કે કેડે બાંધવાની વાંસળીમાં છુપાવ્યું હોય તો તેની વૃત્તિ અખંડ તેમાં જ રહે. રેલવેમાં થઈ કલાસમાં મુસાફરી કરતો હોય. રસ્તામાં ભીડ બહુ હોય, તાપ હોય પણ તેનું તેને દુઃખ જણાય જ નહિ. તેનું લક્ષ્ય તો પેલી વસ્તુ ઉપર જ હોય. તેને રસ્તામાં સુખ મળે તેમાં પણ તેનો જીવ લોભાય નહિ. રસ્તે જતાં કોઈ તેને મહેમાન તરીકે પોતાને ઘેર લઈ જાય તો તેમાં પણ સુખ જણાય નહિ. તેને તો એમ થાય જે મને મળ્યું છે તે લઈને ક્યારે ઘેર પહોંચી જઉં. ગઢડા મધ્ય પગમાં કહ્યું છે કે જ્યારે ભગવાનની મોટપ સામું જોઈએ છીએ ત્યારે તો એવું કોઈ પદાર્થ છે નહિ જે તેની કોટિના ભાગના પાશંગમાં પણ આવે. વળી ગઢડા છેલ્લા ૧૩માં કહે છે કે ભગવાનની અતિશય મોટપ સમજીએ છીએ તેથી ગમે તેવું સુખ દુઃખ આવે. સંપત-વિપત આવે તેનું અમને કંઈ લાગતું નથી. ભગવાન જોડે જેને પ્રેમ થઈ ગયો તેને આ જગતમાં બીજું કશું જણાય જ નહિ. ગીતામાં લખ્યું છે કે,

યં લब्ધ્વા चापरं लाभं मन्य ते नाधिकं ततः ।

ગોપીઓનો વિરાહ મટાડવા સારુ ઉદ્ભવજીને ગોકુળ મોકલ્યા પણ ગોપીઓની સ્થિતિ જોઈને પોતાના જ્ઞાનનો મદ ઊતરી ગયો અને તેમના ચરણની રજ ઊડે એવો વૃક્ષ-વેલીનો અવતાર માગ્યો. કારણ કે ઉદ્ભવજીને જ્ઞાનની સ્થિતિ હતી અને જ્ઞાને કરીને જે સ્થિતિ બાંધવાની હતી તે તો ગોપીઓની બંધાઈ જ ગઈ હતી. જે કરવાનું હતું તે તો ગોપીઓને સ્વભાવથી જ સિદ્ધ થઈ ગયું હતું. જ્ઞાને કરીને જે પ્રેમ ઉદ્ભવજીને કરવાનો હતો તે તો વગર જ્ઞાને જ ગોપીઓને ભગવાનમાં થઈ જ ગયો હતો. એવી જ વાત સત્સંગમાં લાડુ બારોટની છે. દાદા ખાચરના બહેન મોટીબા ત્યાગ વૈરાગ્યની મૂર્તિ હતાં. તેમને ઉપદેશ દેવા બ્રહ્માનંદ સ્વામી જેમનું પૂર્વાશ્રમનું નામ લાડુ બારોટ હતું તેમને મોકલેલા પણ મોટીબાનો ભગવાનમાં અનન્ય પ્રેમ જોઈ તે પોતે ત્યાગી થયા. અને ભગવાનને કહ્યું કે મને શિખામણ દેવા નહોતો મોકલ્યો પણ શિખામણ લેવા મોકલ્યો હતો.

પ્ર. : ગઢડા મધ્ય ૯માં ભગવાને ગીતા અ. ૨ શ્લોક ૪૦ સ્વल्पमप्यस्य धर्मस्य त्रायते महतो भयात् ॥ એમાં જે અર્થ કરેલો તેવો કોઈ આચાર્યે કરેલો નથી. બીજી ટીકાઓમાં તો ધર્મનો અર્થ ‘નિષ્કામ કર્મ’ કરેલો છે અને અહીં તો મહારાજ કહે છે કે ભગવત્ સ્વરૂપના બળનો લેશમાત્ર હોય તે પણ મોટા ભય થકી રક્ષાને કરે છે તો અહીં ધર્મ એટલે શું ?

ઉ. : અહીં ધર્મ એટલે ભગવાનના આશરારૂપ ધર્મ. લગાર પણ પ્રત્યક્ષ ભગવાનનો

આશરો થયો હોય તોપણ મોટા ભયથી રક્ષણ થાય એ નિશાળમાં બેઠો ગણાય એટલે પછી ભગવાન તેને આગળ વધવાને બળ આપે. અને યોગ કરી આપે.

લાઈબ્રેરીના મકાનમાં ઉદ્ઘાટન માટે જસ્ટિસ જે.સી.શાહનું આગમન ઉમરેઠમાં થયું તે વખતે સ્ફૂરેલા વિચારો.

૧. વચનામૃત કા. પમાં કહ્યા પ્રમાણે ભગવાનના અવતારો કેવળ ધર્મસ્થાપન માટે થતા નથી, પણ પોતાના પ્રેમી ભક્તોને લાડ લડાવવા સારુ હોય છે. ભગવાન મનુષ્ય જેવાં થાય ત્યારે મનુષ્યને સમાસ થાય. પરંતુ ભગવાનને ઓળખનારા તો તેમને મનુષ્યભાવે જોતાં છતાં તેમનો પરમભાવ ભૂલતા નથી, અને મર્યાદા રાખે છે. જેવી રીતે જસ્ટિસ શાહ સાથે આપણે હજારો મળતાં હતાં છતાં તે હાઈ કોર્ટ જજ છે એ ભૂલતા ન હતા, તેમ ગોપાળાનંદ સ્વામી વગેરે સંતો ભગવાન સાથે હરતાં-ફરતાં રહેવા છતાં ભગવાનના દિવ્યભાવને પોતાની સમક્ષ જ રાખતાં હતાં એ તે રીતે જ કિર્તનમાં ભગવાનનું વર્ણન કરેલું છે. અત્યારે ભગવાન મૂર્તિરૂપ પ્રકટ છે તો તેમાંથી ધાતુ-પાષાણાદિકનો ભાવ કાઢી નાખી દિવ્યભાવ રાખતાં શીખવું જોઈએ.

૨. જસ્ટિસ શાહને જોતાં જ તેના જેવા થવાનું મન થાય છે અને એમણે આ સ્થિતિ શી રીતે પ્રાપ્ત કરી હશે ? એ જાણવા ઉત્સુક થઈએ છીએ. આનો ખુલાસો પં. ૧માં છે. અત્યારે વિષયસંબંધી સુખ પશુ કે મનુષ્યમાં જણાય છે તે પૂર્વ ભગવાનનો ધર્મેસહિત ચર્ચિત સંબંધ રાખ્યો હશે તેને લીધે જ છે. આપણે સંપૂર્ણ રીતે ધર્મેસહિત સંબંધ ભગવાન સાથે જોડીશું તો આપણે શાહના કરતાં પણ ઉચ્ચ સ્થાને પહોંચીશું.

૩. પછી વિચાર એ થાય છે કે શું મનુષ્યજન્મ ધારણ કરીને આપણે જસ્ટિસ શાહનાં જેટલી જ સ્થિતિએ પહોંચીને આપણે આપણા જન્મની સાર્થકતા માણવી ? જવાબ ‘ના’ શાહને પૂછો કે તમને મળેલી સ્થિતિમાં તમને સંતોષ છે ? એથી ઉચ્ચ અભિલાષાઓ તમે સેવો છો ? તે તરત જ કહેશે કે હું તો જ્યારે ચીફ જસ્ટિસ થાઉં તો ઠીક લાગે અને પછી જ્યાં સુધી ફેડરલ કોર્ટના વડો ન્યાયમૂર્તિ ના થાઉં ત્યાં સુધી મારી સ્થિતિ અધૂરી ગણાય. આ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે જગતના ઐશ્વર્યો ગમે તેટલા હોય અરે ગૌલોકનું ચક્રવર્તી રાજ્ય મળે તોય સાચું સુખ તો ના જ મનાય. ખરું સુખ તો શ્રીહરિના ચરણમાં અને સ્મરણમાં મસતક નમાવે છે તે આ જ કારણથી.

૪. ત્યારે શાહને જોઈને તેના જેવા થવાનું મન કેમ થાય છે ? કોઈ તંદુરસ્ત પહેલવાનને જોઈને શરીર-સંપત્તિ મેળવવાનું મન કેમ થાય છે ? કોઈ સંગીત-વિશારદને જોઈને સંગીત કળા પ્રાપ્ત કરવાનું મન કેમ થાય છે ? ઉત્તર એ છે કે મનુષ્યને પોતાને પ્રાપ્ત થયેલી સ્થિતિના કરતાં ઉચ્ચ-સ્થાને ક્રમે-ક્રમે જવાનું મન થાય છે. એના મનનો જેટલો વિકાસ (તેટલું તેને ઉપાસના કરવાનું મન થાય છે) તેટલો જ તેનો ઉદય-આવી વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવા જે જેમાં પ્રવિણ હોય તેની ઉપાસના કરવાનું મન થાય છે. સૂર્યની ઉપાસના, અગ્નિની ઉપાસના, અન્ય દેવોની ઉપાસના અને વીર મનુષ્યોની ઉપાસનાના ફળમાં જેની આપણે ઉપાસના કરી હોય તેની પાસે જેટલું હોય તેટલું જ મેળવી શકીએ. અગ્નિ આપણને ઉષ્ણતા આપે. પણ શીતળતા જોઈતી હોય તો પાણી પાસે જવું પડે અને બહુ ઉકળાટ થાય તો વાયુ પાસે જવું જોઈએ અને અંધારાનો નાશ કરવા પ્રકાશ પાસે જવું પડે.

“સત્સંગ પ્રદીપ” ને ભેટ આપનારની શુભ નામાવલિ			
ક્રા. રકમ	નામ	ગામ	પ્રસંગ
૫૦૦૦-૦૦	સુપ્રતાબેન ભાલચંદ્ર શાહ	સુરત	અ.નિ. ભાલચંદ્ર કેશવલાલ શાહની પુણ્યતીથિ નિમિત્તે શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૨૫૦૦-૦૦	હર્ષ પ્રિતેશભાઈ શાહ	સુરત	શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે
૫૦૧-૦૦	પુષ્પેન્દ્રભાઈ નટવરલાલ મનજીભાઈ ચૌહાણ	વડોદરા	પુત્ર ચિ. દિવાકરને ત્યાં પુત્ર ચિ. મીરાંશના જન્મદિન નિમિત્તે શ્રીજી પ્રસન્નતાર્થે

આજીવન લવાજમ :
દેશમાં રૂ. ૨૫૦-૦૦
છૂટક નકલ રૂ. ૫-૦૦

Registered with Registrar of News Papers for India Under No. GujGuj/16039
Postal Regd. No. VDR (E)/355/2020-2022 Valid Upto 31-12-2022
Posted at RMS, Vadodara on 22nd of Every Month

સત્સંગ પ્રદીપ

ભગવદ્ ઇચ્છા

ભગવાન જેમ રાખે તેમ રહેવું. ગમે તેવી વિપરીત સ્થિતિ આવે ત્યારે એમ વિચારવું કે હું એટલાને જ અને એવાને જ લાયક (પાત્ર) હોઈશ, એથી એવું અને એટલું આપ્યું હશે. અધિકાર સિવાય ભગવાન જો આપે તો તેમાં સુખ ના આવે. કેટલીક વખત દુઃખ એ સુખ જેવું હોય છે અને સુખ એ દુઃખ જેવું હોય છે. ભગવાન જે સ્થિતિમાં રાખે તેમાં આનંદથી રહેવું. ભગવાનની ઇચ્છા એ જ પ્રારબ્ધ સમજવું એ શરણાગતનું લક્ષણ છે. ભગવાનને શરણે રહેવું અને એમની આજ્ઞાઓ પાળવી. એમ છતાં જો દુઃખ આવી પડે તો તેમાં રક્ષણ કરનાર શ્રીહરિ છે. એના થઈશું તો તે કોઈ કાળે પણ આપણો ઉદ્ધાર કરશે માટે એને ઓળખીને એનો દૃઢ આશરો કરવો અને આપણી જાતને એને સોંપી દેવી. એક કીર્તનમાં છે કે,
'પ્રભુને સર્વ સોંપીને, પ્રભુનું ધાર્યું થાવા દે.'

-સત્સંગ સુધા

BOOK-POST

From :
Shree Swaminarayan Satsang Seva Mandal
Indukumar Laxmiprasad Pandya,
"Gurukrupa",
Zaghdia Pole, Nagarwada,
NADIAD-387001. (India)

To/પ.ભ.શ્રી

Printed by Vakal Printery, Published by Indukumar Laxmiprasad Pandya, on behalf of Shree Swaminarayan Satsang Seva Mandal and Printed at Vakal Printery, No. 01-17-475-951-000-101 of Ward No-1 situated at Jogidas Vitthal's Pole, Raopura, Vadodara and Published from "Gurukrupa", Zaghdia Pole, Nagarwada, Nadiad-387001 (India). Editor : Indukumar Laxmiprasad Pandya.

વર્ષ : ૫ : અંક : ૫

૨૨-૦૯-૨૦૨૦

20

સપ્ટેમ્બર-૨૦૨૦

સત્સંગ પ્રદીપ